

УДК 378.091:34:316.7(4)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-53>

Леся ГОНЧАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-0750-7344
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського Національного університету внутрішніх справ
(Суми, Україна) goncharenkosspu@gmail.com

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА В КРАЇНАХ ЄС

У статті здійснено теоретичний аналіз сутності правової культури як соціокультурного феномену в контексті європейських і національних правових традицій країн Європейського Союзу та обґрунтовано її значення для професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права. Доведено, що правова культура в країнах ЄС формується під впливом історичних правових традицій, спільних європейських цінностей, зокрема поваги до прав людини та принципу верховенства права, а також сучасних інтеграційних процесів, що зумовлюють її динамічний і багатовимірний характер. У ході дослідження встановлено, що правова культура охоплює взаємопов'язані когнітивний, аксіологічний, нормативний, праксеологічний, комунікативний і творчий компоненти, які визначають особливості функціонування правових систем і юридичної освіти в країнах Європейського Союзу. З'ясовано, що в європейському науковому дискурсі правова культура розглядається передусім як суспільне явище, а не як індивідуальна характеристика окремого правника, і виступає важливим чинником формування правового простору та правосвідомості суспільства загалом. Обґрунтовано, що професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі права в закладах вищої освіти країн ЄС здійснюється в умовах взаємодії національних і європейських правових культур, що зумовлює різноманіття підходів до формування правових знань, цінностей і практичних умінь. Акцентовано, що юридична освіта орієнтується не лише на засвоєння норм права, а й на включення здобувачів освіти в ширший правокультурний контекст, необхідний для професійної діяльності в умовах правового плюралізму. Наголошено, що для України в умовах європейської інтеграції особливого значення набуває осмислення правової культури як системоутворювального чинника юридичної освіти, який виходить за межі суто професійної компетентності та сприяє становленню правової держави й розвитку громадянського суспільства.

Ключові слова: правова культура, правові традиції, професійна підготовка, майбутні фахівці в галузі права, країни ЄС.

Lesia HONCHARENKO,
orcid.org/0000-0002-0750-7344
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Legal Disciplines
Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs
(Sumy, Ukraine) goncharenkosspu@gmail.com

LEGAL CULTURE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE LEGAL SPECIALISTS IN THE EU COUNTRIES

The article provides a theoretical analysis of the essence of legal culture as a sociocultural phenomenon in the context of the European and national legal traditions of the European Union countries and substantiates its significance for the professional training of future legal specialists. It is proved that legal culture in the EU countries is formed under the influence of historical legal traditions, common European values, in particular respect for human rights and the principle of the rule of law, as well as contemporary integration processes, which determine its dynamic and multidimensional nature. The study establishes that legal culture encompasses interrelated cognitive, axiological, normative, praxeological, communicative and creative components that determine the specific features of the functioning of legal systems and legal education in the European Union countries. It is clarified that in the European scholarly discourse legal culture is primarily regarded as a social phenomenon rather than an individual characteristic of a particular lawyer and acts as an important factor in shaping the legal space and legal consciousness of society as a whole. It is substantiated that the professional training of future legal specialists in higher education institutions of the EU countries is carried out in the context of interaction between national and European legal cultures, which leads to a variety of approaches to the formation of legal knowledge, values and practical skills. Emphasis is placed on the fact that legal education is oriented not only toward mastering legal norms but also toward integrating students into a broader legal-cultural context necessary for professional activity in conditions of legal pluralism. It is emphasized that for Ukraine, in the context of

European integration, it is of particular importance to comprehend legal culture as a system-forming factor of legal education that goes beyond purely professional competence and contributes to the establishment of the rule-of-law state and the development of civil society.

Key words: *legal culture, legal traditions, professional training, future legal specialists, EU countries.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації правових систем особливої актуальності набуває проблема правової культури як суспільного феномену, що відображає історично сформовані цінності, правові традиції, моделі правового мислення та практики правозастосування. У країнах Європейського Союзу правова культура розглядається як фундаментальна основа функціонування правових систем, що забезпечує стабільність демократичних інститутів, дотримання прав людини та реалізацію принципу верховенства права. Європейська правова культура формується в умовах взаємодії та співіснування різних національних правових культур, що зумовлює її багатомірний, динамічний і плюралістичний характер.

Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі права в закладах вищої освіти країн ЄС здійснюється саме в межах цієї багаторівневої правокультурної реальності та ґрунтується на поєднанні національних правових традицій із загальноєвропейськими цінностями. У цьому контексті формування правової культури здобувачів вищої юридичної освіти не обмежується набуттям фахових знань і навичок, а передбачає залучення до ширшого правокультурного простору, що охоплює розвиток правосвідомості, етичних орієнтирів, критичного правового мислення та здатності діяти в умовах різноманіття правових систем. Для України, яка перебуває в активному процесі європейської інтеграції, особливого значення набуває осмислення сутності європейської правової культури та національних правових культур країн ЄС, а також можливостей їх урахування в національній системі юридичної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Варто зазначити, що в українському науковому дискурсі поняття правової культури переважно розглядається в контексті професійної компетентності фахівця, зокрема майбутнього правника, як інтегральна характеристика його правових знань, ціннісних орієнтацій і моделей професійної поведінки. Натомість у зарубіжних, передусім європейських, дослідженнях, правова культура осмислюється переважно як соціокультурне та цивілізаційне явище, пов'язане з функціонуванням правових систем, правових традицій і суспільних уявлень про право. Таким чином, аналіз проблеми правової культури потребує вра-

хування щонайменше двох рівнів її наукового розгляду – індивідуально-професійного та суспільно-правового, що й зумовлює логіку та спрямованість даного дослідження.

Відповідно, у вітчизняному науковому дискурсі теоретичні та прикладні аспекти формування правової культури майбутніх фахівців у галузі права в системі професійної підготовки перебувають у полі зору таких українських науковців, як Н. Атаманова, О. Дяченко (поняття та ознаки сучасної правової культури, а також особливості формування професійно-правової культури представників правоохоронної системи) (Атаманова, Дяченко, 2022); М. Книгницький (поняття та сутність правової культури і процесу застосування права) (Книгницький, 2024); О. Макеєва (сутність і роль правової культури у розвитку правової системи, її зв'язок з іншими складовими правової системи) (Макеєва, 2016); О. Муращенко (ключові аспекти правової культури як фундаментального поняття в системі правової освіти та її вплив на формування правової компетентності громадян) (Муращенко, 2024); Г. Попадинець (поняття правової культури як складової демократичної правової держави) (Попадинець, 2020); О. Сидоренко, А. Кухарчук, О. Ткаченко (поняття, склад та стан правової культури в Україні) (Сидоренко та ін., 2021); С. Соколова (поняття та види правової культури) (Соколова, 2012) та ін.

Попри наявність численних наукових праць, присвячених різним аспектам правової культури України, правова культура країн Європейського Союзу як цілісне явище в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – розкрити сутність правової культури як соціокультурного феномену в контексті європейських та національних правових традицій країн Європейського Союзу й обґрунтувати її значення для професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права.

Виклад основного матеріалу. Від початку XXI ст. питання правової культури активно обговорюється в юридичній науці країн Європейського Союзу, особливо у зв'язку з процесами європеїзації приватного права. Досить часто національну правову культуру розглядають як перешкоду для формування європейського приватного права, тоді як наявність спільної європейської правової куль-

тури вважають необхідною передумовою цього процесу. Водночас зміст самого поняття «правова культура» нерідко залишається нечітким: його значущість визнається, проте однозначного визначення не вироблено. При цьому проблематика культури як такої, ґрунтовно опрацьована в антропології та соціології, у правових дослідженнях часто ігнорується.

Термін «правова культура» охоплює низку різних, не завжди чітко розмежованих уявлень. У широкому розумінні його використовують для позначення «живого права» або «права в дії», що відображає реальне функціонування правових норм у суспільстві. Інколи правову культуру отожднюють із поняттями правової сім'ї чи правової традиції. Водночас у соціології права правову культуру трактують як сукупність цінностей, уявлень і ставлень суспільства до права. В окремих підходах вона розглядається як самостійна цінність і співвідноситься з принципом верховенства права. Інші дослідники пов'язують правову культуру зі специфічними способами правового мислення, правовим знанням, колективною пам'яттю або навіть правовою «космологією». Антропологічний підхід, своєю чергою, акцентує увагу на праві як соціальній практиці.

Межі між цими підходами часто є умовними, а саме поняття правової культури перетинається з такими категоріями, як правова ідеологія чи правова традиція. Деякі автори намагаються поєднати різні аспекти правової культури в комплексних дефініціях, зокрема виокремлюючи елементи правової термінології, джерел і методів права, аргументації, легітимації правових норм та спільної ідеології. Подібне поєднання різнорідних складників характерне і для підходів до класифікації правових сімей та стилів правових систем (Cotterell, 2007; Wilhelmsson et al., 2007).

Правову культуру часто розглядають як чинник, що зумовлює певні особливості правових систем. Так, наприклад, менш систематизований характер шведського права порівняно з німецьким пов'язують із нібито притаманною німецькому суспільству схильністю до порядку; пріоритет бізнесу в англійському конституційному праві та захист споживача у французькому праві пояснюють різними ставленнями до вільного ринку; а більш сприятливе для позивачів процесуальне право США – відмінним розумінням ролі права в суспільстві.

Водночас такі узагальнення є досить проблематичними, оскільки виходять із одностороннього припущення, що культура впливає на право, ігноруючи зворотний вплив права на культуру. Крім того,

вони не враховують складності виокремлення правової культури незалежно від самого права. Подібний причинно-наслідковий аналіз часто має коловий характер: наприклад, кодифікацію в країнах континентального права пояснюють прагненням до системності й завершеності, тоді як саме існування кодифікації використовується як доказ такого прагнення. У кращому разі подібні підходи дають змогу виявити певну узгодженість між правом і культурою, але не дозволяють чітко встановити, що є причиною, а що – наслідком.

Натомість правова культура має важливе значення для пояснення та прогнозування впливу права на суспільство, зокрема щодо рівня дотримання законів і виконання судових рішень. Успішність правових реформ значною мірою залежить від правової культури, що є особливо актуальним у процесах правових запозичень між системами з різними культурними підґрунтями. У науці немає єдності щодо того, які правові норми є культурно нейтральними й легко переносними, а які – тісно пов'язаними з національною правовою культурою. Сучасні дослідження свідчать, що результативність правових запозичень визначається насамперед особливостями правової системи та культури країни-реципієнта, а взаємодія запозичених норм із новим культурним середовищем не обов'язково означає їх невдачу.

Правова культура відіграє суттєву роль і в процесах правової уніфікації. Навіть за формальної єдності правових норм держави схильні адаптувати їх відповідно до власних правових традицій, що може ускладнювати ефективну уніфікацію. Водночас можливий і зворотний процес, коли уніфікація права сприяє формуванню спільної правової культури, як це сталося, наприклад, у результаті прийняття Французького цивільного кодексу. Подібні очікування пов'язують і з перспективами формування європейського цивільного права (Michaels, 2011).

Якщо розуміти правову культуру не як індивідуальне, а як групове явище, то вона передбачає відносно однорідну спільноту. Найчастіше такою спільнотою вважають національну державу, порівнюючи, наприклад, французьку та британську правові культури. Подібні дослідження виявляють істотні відмінності навіть між близькими за типом державами, зокрема щодо рівня судових спорів чи практик альтернативного вирішення конфліктів. Водночас не всі інституційні відмінності доцільно пояснювати виключно культурними чинниками, хоча загалом наукові дослідження підтверджують значні відмінності у ставленні до права та правових практиках між національними державами.

Європейське приватне право традиційно враховує різноманіття національних правових культур. Саме тому впродовж тривалого часу гармонізація через директиви була пріоритетнішою за уніфікацію через регламенти, оскільки директиви дозволяють державам-членам досягати спільних цілей з урахуванням власних правових традицій. Разом із тим, апеляції до національної правової культури, зокрема у формі публічного порядку чи загального інтересу, перебувають під контролем права ЄС. Дискусії навколо можливого Європейського цивільного кодексу яскраво демонструють вплив національних правових культур: у країнах загального права існує побоювання втрати їхньої правової ідентичності, тоді як у країнах континентального права – страх нівелювання національних кодифікацій.

Поряд із цим поширеною є думка про існування або формування європейської правової культури внаслідок європеїзації права. Однією з її підстав вважають спільну правову спадщину *ius commune*, яка була радше спільним методом і стилем правового мислення, ніж єдиною системою норм. Водночас вплив цієї традиції поширився і за межі Європи, що ускладнює чітке розмежування європейської та глобальної правової культури. Інший підхід пов'язує європейську правову культуру зі спільними цінностями, такими як повага до людської гідності, приватності, посилені захист слабшої сторони в договірних відносинах і менш інструментальне розуміння права, що відрізняє її, зокрема, від правової культури США.

Деякі науковці пропонують конкретні критерії європейської правової культури, серед яких називають персоналізм, легалізм, раціональність, науковий характер правового мислення, незалежність судової влади, поєднання єдності та різноманіття, а також центральну роль особи в праві. Окремі дослідники говорять і про специфічну правову культуру самого Європейського Союзу, маючи на увазі стиль права ЄС – його динамічність, секторальність і ринкову легітимацію. Водночас залишається дискусійним питання, чи можна цю культуру вважати самостійною та які соціальні групи вона реально охоплює.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу підхід до тлумачення правової культури, запропонований М. Йованом (Iovan, 2019), який наголошує, що поняття правової культури охоплює значно ширший вимір, ніж індивідуальні знання чи правосвідомість окремого громадянина. Дослідник наголошує, що правова культура властива всім суб'єктам правової сфери та інститутам, залученим до створення, застосування, тлумачення й охорони

права, а також до правової освіти, наукових досліджень і юридичної практики. Правова культура не зводиться до сукупності правових знань або інформації, накопиченої юридичною наукою, і не отожднюється з «правовою енциклопедією». Вона постає як жива, функціональна система соціальних практик, у межах яких право створюється, реалізується, оцінюється та визнається суспільством. Правова культура формується історично, акумулюючи досвід різних поколінь, і значною мірою зумовлюється діяльністю професійної юридичної спільноти, передусім інтелектуальної еліти у сфері права та юриспруденції. Водночас визнається принцип плюралізму правових культур, як у синхронному, так і в діахронному вимірах, що підтверджується різноманіттям правових доктрин, шкіл, традицій і нормативних систем. Попри цю різноманітність, зазначає автор, можливо виокремити базові, універсальні складові правової культури, які перебувають у функціональному взаємозв'язку, до яких відносять:

– когнітивну складову, що охоплює правові ідеї, знання, теорії, концепції, аргументи та інтерпретації права, які функціонують не лише в науковому середовищі, а й у практиці правозастосування, мас-медіа та правовій освіті;

– аксіологічну складову, яка включає цінності, переконання, установки, ідеали та оцінки, що визначають ставлення суб'єктів до права й правопорядку. Саме вона формує моделі правомірної поведінки, рівень правосвідомості та характер участі особи чи груп у правовому житті суспільства;

– нормативну складову, пов'язану зі створенням і якістю правових норм, законів і процедур їх реалізації. Вона відображає рівень розвитку правотворчості, узгодженість законодавства та ефективність правової системи загалом;

– праксеологічну складову, що виявляється в реальній юридичній діяльності, ефективності функціонування судових, адміністративних та інших правових інститутів, а також у практиці правозастосування та забезпечення правопорядку;

– комунікативну складову, яка забезпечує передавання правових знань, цінностей і норм між поколіннями, інституціями та соціальними групами, сприяючи правовій соціалізації та уніфікації рівня правової культури в суспільстві;

– творчу складову, що є ядром правової культури та забезпечує її розвиток, оновлення й адаптацію до нових соціальних викликів. Вона виявляється у здатності правової системи та її носіїв знаходити нестандартні рішення, долати прогалини й суперечності в праві (Iovan, 2019).

Усі зазначені складові утворюють динамічну систему, об'єднану спільними правовими цінностями та ідеалом справедливості. Правова культура водночас сприяє розширенню свободи особи та встановлює межі цієї свободи з метою забезпечення узгодженості суспільних відносин і стабільності правового порядку. Її рівень істотно впливає як на становище громадян у суспільстві, так і на ефективність діяльності правників та правових інституцій загалом.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що правова культура в країнах Європейського Союзу постає як багатомірне соціокультурне явище, яке формується під впливом історичних правових традицій, спільних європейських цінностей і сучасних інтеграційних процесів. Вона охоплює когнітивний, аксіологічний, нормативний, праксеологічний, комунікативний і творчий компоненти, що перебувають у тісному функціональному взаємозв'язку та визначають особливості функціонування правових систем і юридичної освіти. З'ясовано, що в країнах ЄС правова культура не зводиться до індивідуальної характеристики фахівця в галузі права, а розглядається передусім як суспільний феномен, який задає рамки професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі

права та забезпечує їх здатність діяти в умовах правового плюралізму, дотримання прав людини та верховенства права.

Установлено, що професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі права в закладах вищої освіти країн ЄС здійснюється в контексті взаємодії національних і європейських правових культур, що зумовлює різноманіття підходів до формування правових знань, цінностей і практичних умінь. Для України в умовах євроінтеграції особливо важливим є врахування цього досвіду, зокрема осмислення правової культури як системоутворювального чинника юридичної освіти, що виходить за межі суто професійної компетентності та сприяє становленню правової держави й громадянського суспільства.

Подальші перспективи наукового пошуку в цьому напрямі пов'язані з поглибленим порівняльним аналізом європейських і національних правових культур, дослідженням механізмів їх відображення в освітніх програмах юридичної освіти, а також із вивченням можливостей адаптації кращих європейських практик формування правової культури до українського освітнього й правового контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманова Н.В., Дяченко О.В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 82-87.
2. Книгицький М. М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 190-194.
3. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник*. 2016. № 4 (41). С. 48-53.
4. Мурашченко О. «Правова культура» як ключове поняття правової освіти. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2024. Вип. 5/2024 (148). С. 11-15.
5. Попадинець, Г. Поняття правової культури як складової демократичної правової держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки», 2020, Т. 7, № 1, 65-70.
6. Сидоренко О., Кухарчук А., Ткаченко О. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С. 62-64. http://www.lsej.org.ua/4_2021/15.pdf
7. Соколова С. Правова культура: поняття та її види. *Educational Dimension*. 2012. Vol. 33. 10.31812/educdim.v33i0.2006
8. Cotterell R. Law, Culture and Society – Legal Ideas in the Mirror of Social Theory. 2007.
9. Iovan M. Current Meanings of the Legal Culture Concept and the Question of Truth Regarding its Elements. *Academicus International Scientific Journal*. 2019. № 19. P. 49-64.
10. Michaels R. Legal Culture. *Oxford Handbook of European Private Law*. Oxford University Press, 2011.
11. Wilhelmsson T., Paunio E., Pohjolainen A. Private Law and the Many Cultures of Europe. 2007.

REFERENCES

1. Atamanova, N.V., Diachenko, O.V. (2022). Pravova kultura ta yii rol u formuvanni pravoporiadku suchasnoi ukrainiskoi derzhavy [Legal culture and its role in the formation of the legal order of the modern Ukrainian state]. *Nove ukrainske pravo*, 1, 82-87 [in Ukrainian].
2. Knyhnytskyi, M. M. (2024). Poniattia ta sutnist pravovoi kultury i protsesu zastosuvannia prava [The concept and essence of legal culture and the process of applying law]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 3, 190-194 [in Ukrainian].
3. Makeieva, O. M. (2016). Pravova kultura yak chynnyk rozvytku pravovoi systemy [Legal culture as a factor in the development of the legal system]. *Yurydychnyi visnyk*, 4 (41), 48-53 [in Ukrainian].
4. Murashchenko, O. (2024). «Pravova kultura» yak kliuchove poniattia pravovoi osvity [“Legal culture” as a key concept of legal education]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*, Vyp. 5/2024 (148), 11-15 [in Ukrainian].
5. Popadynets, H. (2020). Poniattia pravovoi kultury yak skladovoi demokratychnoi pravovoi derzhavy [The concept of legal culture as a component of a democratic legal state]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seria: «Iurydychni nauky», T. 7, № 1, 65-70 [in Ukrainian].

6. Sydorenko, O., Kukharchuk, A., Tkachenko, O. (2021). Pravova kultura: poniattia, sklad ta yii stan v Ukraini [Legal Culture: Concept, Composition and Its State in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 62-64. http://www.lsej.org.ua/4_2021/15.pdf [in Ukrainian].
7. Sokolova, S. (2012). Pravova kultura: poniattia ta yii vydy [Legal Culture: Concept and Its Types]. *Educational Dimension*, 33. 10.31812/educdim.v33i0.2006 [in Ukrainian].
8. Cotterell, R. (2007). Law, Culture and Society – Legal Ideas in the Mirror of Social Theory.
9. Iovan, M. (2019). Current Meanings of the Legal Culture Concept and the Question of Truth Regarding its Elements. *Academicus International Scientific Journal*, 19, 49-64.
10. Michaels, R. (2011). Legal Culture. Oxford Handbook of European Private Law. Oxford University Press.
11. Wilhelmsson, T., Paunio, E., Pohjolainen, A. (2007). Private Law and the Many Cultures of Europe.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025